

Külgazdaság, LXIII. évf., 2019. július–augusztus (108–114. o.)

ÚJ KÖNYVEK

A bizalomnak nincs protézise¹

Győrffy Dóra: Trust and Crisis Management in the European Union. An Institutionalist Account of Success and Failure in Program Countries

Palgrave, Macmillan, 2018, 244 oldal

Azt szokták mondani, hogy egy jó könyvnek alapvetően három szabálya van, viszont senki sem tudja, melyik az a három. Győrffy Dóra kötetéből talán megkísérhetjük beazonosítani ezt a hármat. Először is, a szerző kellő tudományos alázattal nyúl egy releváns kérdéskörhöz. Másodszor, bevallottan nem egy vákuumból jövő és minden előzmény nélküli kutatásra vállalkozik, hanem a bemutatott narratívák ütköztetésére építve egy finomhangolt és újszerű narratívára törekszik, úgy, hogy nyitva hagyja a lehetőséget annak későbbi továbbgondolása előtt. Harmadszor pedig mindent elkövet azért, hogy színvonalas és befogadható művet hozzon létre (világos és jól szerkesztett, a tárgyaltaakhoz kapcsolódó bő irodalomjegyzékről és az eligazodást megkönnyítő indexelésről nem is beszélve). A következőkben nagyon vázlatosan bemutatjuk a kötet legfontosabbnak vélt mondanivalóit és teszünk pár szerény észrevételt.

A kötet központi kérdése az, hogyan tudták elkerülni a populizmust, és hogyan tudtak beleállni a válságkezelésbe azok az uniós tagországok, amelyek nemzetközi asszisztenciára kényszerültek. A kötet nyolc esettanulmányon keresztül igyekszik felfejteni, melyek voltak a döntő mozzanatok. Többek közt döntő jelentőségű a jogállamiság erősítése – ami nagyon röviden azt jelenti, hogy a fennálló törvények a jogalkotókat is kötik –, amikor a gazdasági kormányzásnak bizalmatlan környezetben

¹ A recenzió a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

kell navigálnia. A kötet egyik központi tézise, hogy az európai integráció fenntarthatósága és jövője jószerével azon is áll, hogy milyen a tagállami intézményi struktúra.

Az első fejezetben a szerző röviden és tömören ismerteti, mi végre született meg a könyv, milyen keretező ismeretekre van szükség központi gondolatmenetének későbbi nyomon követhetőségéhez. A kötet lényegében a válságkezelés kudarcairól és sikerességéről szól. A szerző álláspontja szerint gazdasági és politikai sikerről érdemes beszélni, viszont illő ezeket a kategóriákat mihamarabb definiálnunk. Gazdaságilag akkor sikeres a válságkezelés, ha az ország vissza tudott térni a piaci alapú finanszírozáshoz, gazdasági növekedése regenerálódik, a munkanélküliség és az államadósság mértéke csökkenő trendet követ, valamint a nemzetközi versenyképessége stabil, illetve javuló. Politikai értelemben pedig akkor tekinthető sikeresnek a válságkezelés, ha a hagyományos politikai elit dominanciája megmarad, és az elitellenes populista erők nem szökkennek szárba.

A szerző felvillantja a válságkezelés eltérő narratíváit is. A tárgyalás szakszerű és minden tudományos igényt kielégít (1.2 fejezet), mi mégis úgy hinnénk, hogy nincsenek éles határvonalak az egyes narratívák között, a komplex kölcsönhatások összefüggő rendszerének figyelembe vétele szolgáltatna pontosabb képet arról, hogy mi is történt. Igaz, a fundamentumok számítanak. E fundamentumok fontosságát hangsúlyozó narratíva valójában a *struktúra* elemzését takarja. A leértékelés lehetőségére építő narratíva már a *folyamatok* világába kalauzol, és annak beisméréseként adódik, amiről már *Joseph Stiglitz* régen szólt: a láthatatlan kéz azért láthatatlan, mert *nincs ott*. Vagyis, a piac nem tökéletes, a közgazdaságtannak szakítania kellene az egyensúly létezését és automatikus regenerálódását posztuláló felfogásával, és határozottan el kellene mozdulnia a komplex kölcsönhatások elemzése felé (ami persze nem feltétlen eredményez egzakts és fekete-fehér szakpolitikai következtetéseket). A szerző kiemeli, hogy az intézményi minőség sem statikusan értelmezendő kategória – különösen a magyar eset fényében –, hanem dinamikus változásra kész dimenzió, amely kihat a válságkezelés sikerességében meghatározó szerepet játszó együttműködési képességre, ami a bizalom infrastruktúrájának állapotáról árulkodik.

A második fejezet az euróvízóna válságának áttekintő bemutatása. A szerző áttekinti a válság kialakulásának legfőbb mozgatóit, bemutatja az uniós szintű válságkezelő lépéseket és intézményi modernizációkat. A fejezet tanulsága szerint az északi és déli tagországok között olyan fokú megosztottság jött létre, ami súlyosbító bizalmatlanságot, azon keresztül pedig nehezebb válságkezelési környezetet teremtett. Mindezzel messzemenőig egyet lehet érteni. A recenzensnek egyetlen

dolog kapcsán van hiányérzete: nincs kellően megvilágítva, hogy a 2008-as pénzügyi és reálgazdasági válság tulajdonképpen a modern kapitalizmus halál közeli élménye volt. Amely mögött pedig – szélesebb kontextust vizsgálva, amibe az Európai Unió, a Gazdasági és Monetáris Unió a saját strukturális problémahalmazával beágyazódott – olyan sokrétű és egymást is befolyásoló okok álltak, mint a szabályozási hiátusok, a mindent átható financializáció és egy a modern társadalmi-gazdasági jelenségektől elszakadt és ezért a hatékony és jó kormányzás számára csupán minimális iránymutatással szolgáló közgazdaságtudomány. Ezek az értelmezés szempontjából azért megfontolandók, mivel a pénzügyi szektor túlterjeszkedett a reálgazdaságon (túlzó hitelfogyasztás vált meghatározóvá, sajátosan nőttek a saját-részvény-visszavásárlások, csökkent a munkából származó, nőtt viszont a tőkéből származó jövedelemrész; a növekvő hitelezési gyakorlat ellenére sem láttunk érdemi reálgazdasági termelékenységi teljesítményeket, stb.), ezért számos probléma a háttérben egyre komolyabbá vált, lásd egyenlőtlenségek. Ez azért is lehetett reális perspektíva, mert a főáramú közgazdaság-tudomány képtelennek bizonyult a gazdasági kormányzást megfelelően informálni arról, mi is folyik valójában a társadalmi-gazdasági komplex rendszerben. A szerző munkája azért is színvonalas, mert széles körű ismeretanyagot tár elénk, például a pénzügyi krízisekkel kapcsolatos eddigi tudásunkra való visszautalásokkal. Kiemeli, hogy a pénzügyi válságok mindig dinamikus folyamatok, ekként kell tehát rájuk tekinteni. A múlt válságainak mélyebb és mélyebb utólagos elemzésével mindig egy kicsit többet tudhatunk meg természetükről, legalábbis a hitelállomány növekedésének csúfos végeredményéről – ahogy ez a kötetből is kiderül.² A szerző maga is részletesen kitér a szabályozási kérdéskörre (29. oldal), amely kétségtelenül kódolta a problémákat. Az így kialakuló jelenségegyüttesek, mint a krónikussá váló egyenlőtlenségek viszont a kormányzásba és intézményekbe vetett bizalmi bázist csorbították, jelentősen korlátozván az új intézkedések bevezethetőségének és majdani sikerének a valószínűségét. Fontos lehet régi felismeréseinket átgondolni. Míg korábban például azt gondoltuk, hogy a gazdasági növekedés ára az egyenlőtlenség növekedése, ma már ezt a felfogást alaposan újra kell gondolni és belátni, hogy az egyenlőtlenség kordában tartása nélkül – ami a szerző által fókuszba állított bizalom erősíthetőségének kétségtelenül meg-

² A szerző maga is utal *Kindleberger* munkáira a pénzügyi válságok kapcsán, aki újabb és újabb munkáiban mindig egy kicsikét továbbment a válságok elemzésében, de végső tanulságra ő maga sem tudott jutni. *Jagdish Bhagwati* úgy viccelt *Kindlebergerrel* (lásd *Collins*, 2008) – korábbi professzorával –, hogy egy nap majd talán vissza tud menni elemzésében egészen az édenkertig is, ahol volt ugyan Ádámnak és Évának konfliktusa, de az nem feltétlen volt pénzügyi természetű.

ágyaz – nincs fenntartható növekedés, nincs fenntartható gazdasági kormányzás a tagállamokban, így pedig nemigen lehet fenntartható a monetáris unió sem.

A szerző bemutatja, hogy az EU tarsolyában a válságot megelőzően nem volt lényegében semmilyen hathatós válságkezelő mechanizmus, ezért is eszkalálódhatt tovább a görög krízis, ahol is a drágán szerzett átmeneti öröm ürmön formájában élt tovább. A szerző kifejtéséből következik, hogy a válságot megelőzően hiányos intézményi építkezés zajlott, így például az Európai Monetáris Alap, a megfelelő szabad kapacitással bíró közös költségvetés hiányában a válsaggal küszködőket nem tudták megtámogatni. Ez kétségtől igaz, noha fölvethető az a kérdés is, hogy ha lettek volna ilyen mechanizmusok és eszközök a vészhelyzet kezelésére, vajon nem lett volna-e kódolva nagyobb erkölcsi kockázat a rendszerben (*no bailout* teljes hiteltelenítése), ilyesformán az nemcsak a még nagyobb fiskális alkoholizmusra való hajlamra erősített volna-e rá? (S persze tudjuk, hogy a maastrichti szerződés megítélése sem egyértelmű, hisz nem mentes az inkonzisztenciától.)

Györfly Dóra monográfiája nem esik bele a válságkezelésről szóló legtöbb kötet hibájába, hogy azok túlírtakká, túlzottan kacifántossá és komplikáltan szerkesztetté váltak. Ő nagyon jól fókuszáltan fejti ki gondolatmenetét, ráadásul egy nagyon lényeges aspektusra is kitér, tudván, nemcsak azt kell nézni, hogy a gazdaságpolitika mit tesz, hanem azt is, hogy mit nem tesz. Ennek során ad betekintést a 2.3 alfejezetben a következőkbe: az eurózóna elhagyásának lehetősége; eurókötvények bevezetése; valamint a transzferunió megalkotása. A szerző aláhúzza, hogy volta-képp a gazdasági kormányzás depolitizálódó jellege erősödik, ami meglátása szerint előrevivő jelenség (a szakértő bürokraták tudományos igényű munkájára építő kormányzás preferálása a demokratikusan megválasztott hivatalnokokra támaszkodás helyett). A recensens itt csak zárójelben jegyzi meg azt a sokak által irrelevánsnak tekintett mozzanatot, amely szerint egyre több jel utal arra, hogy mára megreccsent a közvéleménynek és a politikusoknak az a hozzáállása, hogy meghallgassák a szakértőket, és döntéseik meghozatalakor az ő tanácsaikra építkezzenek. Ha úgy tetszik, mára mintha vége szakadt volna a „hallgatás korának”,³ egyebek mellett azért, mert a valóságtól eltávolodó közgazdaság-tudományt művelő szakértők szakértelmével

³ Csak meg kell nézni a *Joseph Stiglitz*, *Martine Durand* és *Jean-Paul Fitoussi* nevével fémjelzett átfogó kutatási program eredményeit (*Stiglitz et al. 2018a,b*), amelyekből többek közt kiderül az is, hogy ha azt akarja a kormányzás, hogy bízzanak benne, akkor a dolgok állásáról és a ténykedések hatásosságáról legalább olyan jó bizonyítékokat kell szolgáltatnia, mint amelyet a polgárok a saját szemükkel megtapasztalnak. Tegyük hozzá: korunk komplex kihívásai tükrében ez az egyik legnagyobb feladat, ami a kormányzatok vállát nyomja.

sem lehetett a komplex társadalmi-gazdasági és környezeti kihívásokat igazán életképesen megoldani.

A harmadik fejezet már a bizalom és a válságkezelés nexusára fókuszál. Az olvasó előtt világossá válik, miért is lehet a bizalmatlan légkör logikus következménye a megszorítási spirál (3.8 alfejezet). A 4. fejezetben a már vázolt elméleti keretben modellértékkel bíró – és nemzetközi segítségre szoruló – Írország és Görögország esetét mutatja be a szerző. Az előbbi a jó kormányzással és külső orientációval rendelkező ország típusát, míg utóbbi a gyenge kormányzati minőséggel és befelé történő orientációval jellemezhető országot testesíti meg. A bizalom eredményezte siker (Írország) és a bizalmatlanság kiváltotta ördögi recessziós spirál (Görögország) tárul fel az olvasó előtt. Györffy fejtegetése a recensens meglátása szerint aprólékosabb és meggyőzőbb, mint a kötetben egyébként többször citált és hasonlóan érvelő, Írország legrégebbi egyetemén tevékenykedő *Patrick Honohan* munkáiból kitetszik.⁴

Az ötödik fejezet három mediterrán tagország – Ciprus, Spanyolország és Portugália – esetére koncentrálna, a görög eset egyfajta ellenpólusát alkotva. A vizsgált országokban az elit megkezdte a konszolidációt, majd elbukott, mindazonáltal a populista mozgalmaknak nem sikerült felülkerekedniük a hagyományos pártokon. A mentőcsomagokat követően azonban náluk is fölbukkant a reformbulímia. Ez a recensens számára azt a felismerést húzza alá, hogy az európai monetáris rendszerre sok tagállam soha nem célként tekintett, hanem eszközként ahhoz, hogy hazai érdekeiket szolgálhassák.

A hatodik fejezet a válság által először sújtott nem eurózóna-tagországokkal (Magyarországgal, Lettországgal és Romániával) foglalkozik. A szerző érvelése szerint ezek az országok a mediterrán térséggel mutattak rokonságot abban a tekintetben, hogy náluk is alacsony bizalmi környezettel és gyenge intézményekkel találkozhattunk: a lett példa a legnagyobb mértékben Írországhoz hasonlatos, a román eset a mediterrán térséggel mutat rokonságot, míg a magyar út külön modell, amely részben hasonlatos a görög példával, de annyiban más, hogy a populista fordulatot követően is képes volt finanszírozhatóságát helyreállítani és megőrizni. Ennek kapcsán talán annyi kiegészítést teszünk, hogy a magyar útból felfejthető egyik rendkívül fontos tanulság az, hogy a tőkebefektetők az államhatalom stabilitását többre tartják a demokrácia minőségénél.

⁴ Az idézett professzor legújabb kötetében (*Honohan, 2019*) sem olyan meggyőző az érvelés – különösen arra nézvést, hogy vajh miért is tudtak az írek különösebb ellenállás nélkül megszorítani –, mint amilyennel Györffy Dóra jelen művében (pl.: 98–104. oldal) találkozhat az olvasó.

A hetedik fejezet a válságkezelés és a fellángoló populizmus viszonyát veszi górcső alá. A kötetben felvonultatott és elemzett esetekre építve kirajzolódik, hogy a jog uralmának magát alávétő, a fékek és ellensúlyok rendszerét tisztelő, azaz önkorlátozó (*neoliberális*) kormányzás volt inkább predesztinálva sikeresebb válságkezelésre mind gazdasági, mind politikai (nem győztek populista erők) értelemben. Azaz, minden ellenkező híreszteléssel és politikai szólammal szemben a komoly válságkezelés és a fellángoló populizmus közt nincs lineáris és egyértelmű kapcsolat.

A kötet záró fejezete a jövőbe tekint, azt a kérdést vizsgálja, hogy az EU vajon miképp tudná elősegíteni a tagállami intézmények erősödését a jövőben. A szerző szerint a hiteles és erősebb nemzeti intézmények, valamint a kormányzatba és az államba vetett társadalmi bizalom magasabb szintje mindenképp szükséges – ehhez a jó kormányzás belső és külső ösztönzőin kell dolgozni (8.3 alfejezet) – a fenntartható és mélyebb integráció eléréséhez, vagyis ahhoz, hogy a szolidaritás és erkölcsi kockázat kapcsán felmerülő aggodalmak kezelhető mértékűek lehessenek.

Zárásként csupán két megjegyzéssel élünk. Az *első* tulajdonképpen az egész kötetben végigvonuló narratíva implicit kérdésével kapcsolatos: vajon miképp lehetne olyan irányú fejlesztéseket megtenni, hogy egy jövőbeni krízis (például az eurózónában) elkerülhetővé váljon. Ezzel kapcsolatban mondanivalónk lényege az, hogy ezek a válságok nemcsak előrejelezhetetlenek, egyszersmind szükségszerűek és szükségesek is az európai integráció fejlődőképességének erősítése céljából. Ami az előrejelezhetetlenséget illeti, 2009 augusztusában a főáramú közgazdászok nagy összefogását San Franciscóban rendezték, az Amerikai Közgazdasági Társaság éves gyűlésén szinte senki sem volt hajlandó elismerni, hogy az elmúlt száz év második legnagyobb válsága meglepetésként érte. Valójában a világ olyan komplex (nemlineáris pozitív és negatív visszacsatolások, tovagyrúzó hatások, kumulatív okság, a mérések eseményteremtő ereje stb.),⁵ hogy bárhogyan modellezünk is, nem leszünk képesek ilyen válságokat előre jelezni, mert annak a természete mindig más/új lesz. Nem tudunk előre jelezni olyasmit, ami nincs benne a modelljeinkben. A válságok *egyszersmind nélkülözhetetlenek* annak a természetesebb dinamikának, amely az integrációt adja, vagyis a válságok – egyébként irreális – kiiktatásával az integrációt megszabadítanánk a tanulás és fejlődés hajtóerejétől, szükségszerűségétől, és az vélhetően egy még szuperkritikusabb állapot felé navigálná magát. Ha úgy tetszik, az európai integráció olyan egyedi, mint a kék vagy vörös Mauritius, vagy a Kohinoor gyémánt; azoknál azonban lényegesen értékesebb. Ahogy az Európai Parlament első

⁵ Erről lásd Kovács [2019].

női elnök asszonya, a koncentrációs táborokat túlélte *Simone Veil* hangsúlyozta annak idején: a (háborús) konfliktusoktól mentes egyesített Európa lehet a legfőbb érték, amit európaiként valaha is létrehozhatunk.

A *második* megjegyzésünk a bemutatott kötetben expliciten ugyan nem szereplő, a sorok közül viszont kirajzolódó, látszólag közhelyszerű, de mégis meghatározó fontosságú mozzanatra vonatkozik. Ez pedig az, hogy a kormányzás nem sétagalopp: nagyon nehéz a *jót* cselekedni, pláne azt *jól* és *gazdaságosan* tenni, ugyanakkor nemcsak a végeredmény igazságossága és társadalmi emészthetősége felett kell őrködni, hanem törekedni kell arra is, hogy az egész folyamat ebben a szellemben kerüljön levezénylésre. Csakis az ilyen szellemiségű kormányzástól remélhető kisebb kár a bizalmon akkor, amikor a folyamatok dinamikus és komplex konfigurációjának átláthatatlansága okán az eredmények nem a tervezett módon és szándékok szerint alakulnak. *Győrffy Dóra* monográfiája többek között azt igazolja, hogy a *bizalomnak nincs protézise*, meglétéért és erősítéséért mind a tagállami, mind a szupranacionális szintű kormányzásnak sokat – de nem határtalanul sokat – kell tennie.

Kovács Olivér

Hivatkozások

- Collins, M.* [2008]: The Downside Was Not Worked Out: Economist Jagdish Bhagwati's Thoughts on the Current Financial Crisis. *Callaloo*, 31. évf., 1028–1032. o. DOI: 10.1353/cal.0.0268
- Honohan, P.* [2019]: Currency, Credit and Crisis: Central Banking in Ireland and Europe. Studies in Macroeconomic History, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kovács Olivér* [2019]: Grounding Complexity Economics in Framing Modern Governance. *Acta Oeconomica*, megjelenés alatt.
- Stiglitz, J. – Fitoussi, J. – Durand, M.* [2018a]: Beyond GDP: Measuring What Counts for Economic and Social Performance. OECD Publishing, Párizs. Letölthető: <https://doi.org/10.1787/9789264307292-en> Letöltve: 2019.07.31
- Stiglitz, J. – Fitoussi, J. – Durand, M.* [2018b]: For Good Measure: Advancing Research on Well-being Metrics Beyond GDP. OECD Publishing, Párizs. Letölthető: <https://doi.org/10.1787/9789264307278-en> Letöltve: 2019.07.3

Kovács Olivér, közgazdász PhD, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Közgazdaságtani és Nemzetközi Gazdaságtani Intézete és az ICEG European Center tudományos főmunkatársa. E-mail: Kovacs.Oliver.Istvan@uni-nke.hu